

KERESZTY ORSOLYA

„A Nórák kezdenek ébredezni mindenfelé. . .”**Geőcze Sarolta korai írásai a nők neveléséről és a nemzetépítésről***

„Most már tudom, mi háborog majdnem olyan szüntelenül, mint az emberi szív és minek vannak majdnem olyan mélységei. Nekem a tenger olyan volt, mint egy kijelentés. Mióta megismertem, rokonabbnak érzem magam a természettel, a mely íme megközelíti azt a világot, a mit én hordok magamban. Örökké változó és mégis mindig ugyanaz a ki volt – hogyan ismerne rá benne magára az ember?”¹

A nők közép- és felsőfokú oktatása társadalmi és politikai harcok eredményeként a dualizmus korában alakult ki Magyarországon. Szigorú értelemben az 1896-ban létrejött leánygimnáziumok és az állam által támogatott, a felsőbb leányiskolákra épített gimnáziumi tanfolyamok számítottak a középfokú leányoktatás intézményeinek, azonban a lányok középfokú oktatásáért indított társadalmi mozgalom és harc az 1860-as években Magyarországon a felsőbb leányiskola eszméjével kezdődött. Az eredeti, a Veres Pálné nevéhez fűződő elképzelések célja az volt, hogy a nők számára a fiúk gimnáziumaiban és reáliskoláiban megszerezhető általános műveltséggel egyenlő szintű oktatást nyújtsanak, amelyben ugyanakkor jelentős figyelmet fordítottak a lányok „természetes”, „női” hivatásaira való képzésre. Később azonban a felsőbb leányiskola fokozatosan eltávolodott a kezdeti koncepciótól, és ez a kö-

* A tanulmány doktori disszertációm része. (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, 2007.)

¹ Geőcze Sarolta levele Ábrányiné Katona Klementinhez. Komárom, 1895. június 6. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár.

zépfolkú intézményi jelleg megvonását, a „természetes” hivatás és a magyar nemzeti irányvonal megerősödését jelentette.

N. Szegvári Katalin szerint a polgári leányiskola és a felsőbb leányiskola a kezdetektől fogva szorosan összekapcsolódtak, mert a polgári leányiskolák a dualizmus évei alatt mindvégig a felsőbb leányiskolák szerkezetét és tartalmát majmolták, mely tendenciát a dualizmus utolsó, a nők középfokú oktatását rendezni kívánó rendelete 1916-ban „szentesített”.² Mindezek mellett a sajtóban és az értesítőkből megszólaló szerzők is szoros és egymást kölcsönösen feltételező kapcsolatot láttak a felsőbb leányiskolák és a polgári leányiskolák között. Ezenkívül a felsőbb leányiskolákat szabályozó szervezeti és tantervi reformok közvetten vagy közvetve hatással voltak a polgári leányiskolákra is; elég csak az 1887-es rendeletre gondolni, amely az úgynevezett másodrendű felsőbb leányiskolákkal tette egyenlővé a polgári leányiskolákat, kritikák sorozatát kiváltva ezzel. N. Szegvári szerint a nők számára létesült középfokú intézmények közül az állam azért támogatta leginkább a polgári leányiskolákat és a felsőbb leányiskolákat, mert nagyon nacionalista szellemben szervezték az oktatást.³

A nemzetépítés gyakorlatában a domináns erők számára mindig fontos annak meghatározása, hogy ki tartozik bele az adott nemzetbe; ugyanis a kizárás és a magában foglalás (*inclusion–exclusion*) dinamikája lényeges a nemzeti identitás formálódása szempontjából. A különbségek és eltérések megjelölése a hatalom artikulációi: a *mi* és a *másik* pozíciójának kijelölése és használata mindig azt eredményezi, hogy kiváltságos és privilegizált hatalmi pozíciók jönnek létre, ami arra ösztönzi a hatalmi mátrix domináns szereplőit, hogy mindig definiálható legyen az, hogy ki értendő bele (*insider*) és ki kizáródik ki (*outsider*). A nemzetépítés folyamatában és a nemzet elképzelésében az alárendelt *másik* létrehozása erősíti a nemzeti identitás formálódását. A befogadás és kirekesztés politikája két síkon érvényesült a nemzetépítésben: a domináns nemzet és a *másik*, illetve a nemzeten belüli különbségekre épülve. A dualizmus kori magyarországi magyar nemzetépítés arra törekedett, hogy nemzetiségre való tekintet nélkül mindenkit a magyar nemzet részévé tegyen, elsősorban az intézményes oktatás által. Alapvetően befogadó politika érvényesült tehát, amely nemzetiségre való tekintet nél-

² NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777–1918)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969. 269.

³ Uo. 304.

kül akart asszimilálni mindenkit, aki erre készenek mutatkozott; az erőszakos magyarosítás által pedig azt is, aki nem.⁴

Ha a nemekre lebontva is vizsgáljuk a befogadás politikáját, jóval árnyaltabb képet kapunk. A magyar nemzetépítés érdeke az volt, hogy a biológiai és kulturális reprodukcióért felelős nők is részesei legyenek a magyar nemzetnek. Ennek elsődleges megvalósítási tere az intézményes középfokú oktatás volt, amelynek keretében felkészítették a nőket ezekre a szerepekre. A felkészítést, a magyar nemzetépítés érdekei szempontjából megfelelő nevelést, vagyis a befogadást a polgári és a felsőbb leányiskolák látták el. „Magyar anyává” bárki válhatott, aki megfelelő iskolába járt. A fiúkéval egyenlő szintű leánygimnáziumok azonban a magyar nemzetépítés érdekeivel ellentétes képzést nyújtottak a lányoknak, hiszen *természetes* szerepeik helyett munkára és az egyetemre készítették fel őket. A nőket tehát – nemzetiségre való tekintet nélkül – messzemenően kizárták az asszimilációs színtérként szolgáló középiskolai oktatásból a dualizmus kori Magyarországon azért, hogy – úgymond természetes szerepeiknek megfelelően, magyar anyaként – részesei lehessenek a magyar nemzetnek.

A befogadás és kirekesztés politikája nem csak a nemzet és a nemzeten kívüli *másik* viszonyában értelmezhető; hasonló mechanizmusban működik a nemzeten belül is. A fentiekből és a magyar nemzetkonstrukciókból is adódik az, hogy a politikailag domináns társadalomban a magyar nőket szintén kirekesztették a fiúkéval egyenlő szintű középiskolázásból. A kirekesztés politikája tehát nemzetiségtől függetlenül érvényesült a nőkkel szemben a középiskolai oktatás terén a dualizmus kori Magyarországon.

Az Országos Nőképző Egyesület 1869-ben alapított iskolája után az első állami felsőbb leányiskola 1875-ben azzal a céllal jött létre, „hogy benne társadalmunk női tagjai nemük sajátlagossága és a társadalmi jelen viszonyok által feltételezett, de egyszersmind oly mérvű általános műveltséget szerezhessenek, a mely egyfelől élethivatásukhoz szükséges, és másfelől megfelel azon általános műveltségnek, melyet a férfiak saját életcéljaik érdekében a gymnasiumi és reáliskolai középtanodáinkban nyerhetnek”.⁵ Az 1875-ös és 1879-es, a budapesti felsőbb leányiskolát érintő rendeleti szabályozások után az 1883-as, 1885-ös, és 1887-es ren-

⁴ RÁNKI Vera: *Magyarok–Zsidók–Nacionalizmus: a befogadás és kirekesztés politikája*. Új Mandátum, Budapest, 1999. (Különösen a „Bevezetés” és az 1–2. fejezet.)

⁵ A Budapesten felállítandó állami felsőbb leányiskola programja. *Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1875. 498–499.

deletek egyre hangsúlyosabban tartalmaztak a nők *természetes* hivatására vonatkozó utalásokat, és fokozatosan előtérbe került a nemzeti szempont is. Az 1883-as rendelet főbb céljaiban és tartalmi alapelveiben nem tért el az 1875-ös rendeletben megfogalmazottaktól.⁶ Az 1885-ös rendelet megszüntette a felsőbb leányiskola középiskolai jellegét.⁷ Kiemelte, hogy ez a hatosztályos intézmény más oktatást nyújt, mint a fiúk középiskolája, s ez elsősorban a „női természetes hivatás” hangsúlyozásában nyilvánult meg. A jogszabály már nem tartalmazta a korábbi, nemekre vonatkozó megállapítást, mely szerint a két nemnek megegyező műveltséget kell kapnia, de kiegészült a nemzetépítésben a nők szerepét pozicionáló kijelentéssel, amely szerint a „magasabb műveltségű, a hazát szerető s hivatásukat minden körülmény közt jól felfogni s betölteni tudó nőkké váljanak”.⁸ Az 1887-es rendeletben pedig már külön bekezdés hívta fel a figyelmet a két nem különbségeiből adódó eltérő követelésekre és tartalmi kérdésekre. Az 1901-es rendeletnek két hangsúlyos pontja volt: újra középiskolaként rendelkezett a felsőbb leányiskolákról, és „nagyobb érvényt szerez a nemzeti szempontoknak”. A hatosztályos felsőbb leányiskola célja az volt, hogy „a fiú-középiskola módjára a művelt osztály leánygyermekének befejezett, alapos műveltséget ad”,⁹ és ismét meghatározó érv volt minden tantárgynál a nő természetes hivatása. A dualizmus éveinek utolsó, a felsőbb leányiskolákat érintő rendelete 1916-ban keletkezett azzal a céllal, hogy globálisan megreformálja az oktatási rendszert, valamint átjárhatóvá tegye az oktatási szinteket. A felsőbb leányiskolák e procedura eredményeként hétévesek lettek, és átjárhatóvá váltak a többi középfokú oktatást nyújtó intézményekkel. A rendelet lehetővé tette azt is, hogy a lányok kereskedelmi és művészeti akadémián vagy elemi tanítóképzőben folytassák tanulmányaikat a felsőbb leányiskola után. A tanításterv mind a három leány középiskolában ugyanaz volt az alsó tagozaton.¹⁰

A felsőbb leányiskola tartalma és szerkezete tehát fokozatosan távolodott az „eredeti” koncepciótól, mely szerint a női hivatásnak megfe-

⁶ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 26 386. szám alatt a felsőbb leányiskolák igazgatóihoz intézett rendelete, az állami felsőbb leányiskolák szervezete tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1883. 1387–1391.

⁷ MÜLLER Ildikó: Az alap- és középfokú leányoktatás Magyarországon a dualizmus időszakában. *Sic Itur ad Astra*, 2000/3. 52.

⁸ Uo. 3.

⁹ A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszternek 1901. évi 40 295. sz. rendelete a felsőbb leányiskolák új tantervének életbeléptetése tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 1901/15. július 1. 312.

¹⁰ MÜLLER Ildikó: i. m. 159.

lelő, de a férfiak gimnáziumaiban és reáliskoláiban megszerezhető általános műveltséggel egyenlő oktatást kell a nőknek nyújtani. Ennek a tantervben is dokumentált jele az volt, hogy az 1885-ös rendelet a középfokú intézményi besorolást megvonta a felsőbb leányiskoláktól, amiből értelemszerűen következett annak a kíváncságnak a hiánya, miszerint a két nemnek egyenlő, középfokon elsajátítható általános műveltségben kell részesülnie. A középfokú leányiskola eszméjének megvalósulását azonban jelezte az 1896-os első leánygimnázium megalapítása egy évvel az után, hogy a nők is felvételt nyerhettek a magyarországi egyetemek meghatározott karaira.

A *polgári leányiskolákról* az 1868-as népoktatási törvény rendelkezett először. Négy évfolyamos volt ez az iskolatípus, amelyben az elemi iskolai tanulmányokon túlmutató, praktikus műveltség nyújtása volt a cél, ami a háziasszonyi teendőkre való felkészítést jelentette. Fontos pontot jelentett az 1887-es miniszteri rendelet, amelyben a felsőbb leányiskolák képzését kettéválasztották első- és másodrendű tanfolyamra, és a polgári leányiskolát megfeleltették a másodrendű felsőbb leányiskoláknak. A következő fontos dokumentum az 1908-as tanterv, amikor is tovább növekedett a női hivatásra felkészítő órák száma.¹¹ A dualizmus utolsó évtizedeire mind a felsőbb leányiskolák, mind a polgári iskolák kapcsán megfogalmazódott az a kritika, hogy elégtelen oktatást nyújtanak a leánynövendékek számára, mert nem készítene fel a munkavállalásra. Igaz ugyan, hogy a polgári leányiskola gyakorlati nevelést is adott, de ez nem jelentett többet a családon belüli feladatok elvégzésénél. A felsőbb leányiskolák célrendszerében pedig egyáltalán nem fogalmazódott meg ilyen irányú nevelési szándék.

A polgári leányiskolák sajátságos pozícióját az eredményezte, hogy bár népoktatási intézményként voltak legalizálva, az oktatás tartalma ezekben az intézményekben túlmutatott a népiskolai színvonalon. A polgári leányiskolák oktatása a felsőbb leányiskola első négy osztályának felelt meg. A felsőbb leányiskolák szerepéből a nemzetépítésben, és a polgári leányiskola és a felsőbb leányiskola látszólagos és valós kapcsolatából egyaránt következik az, hogy mind a két iskolatípus, vagyis a polgári leányiskola és a felsőbb leányiskola is a hegemon magyar nemzetkonstrukciónak megfelelő oktatást biztosított a lányoknak. A nemzet nevelése szempontjából ugyanis a referenciapont a középosztály volt, és ezért lényeges volt az, hogy mind a két nem *megfelelő* képzésben ré-

¹¹ MÜLLER Ildikó: i. m. 140.

szesüljön. A megfelelő a felsőbb leányiskolák és a polgári leányiskolák esetében is azt jelentette, hogy elsődlegesen a biológiai és kulturális reprodukciós szerepükre volt hivatva felkészíteni őket: erre utalt a célrendszerben megfogalmazott általános és gyakorlati jelző is.

*

Geőcze Sarolta (1862–1928) a lányok középfokú oktatásának egyik úttörőjeként több írásában is értékelte a nők számára létesült korabeli iskolatípusokat, és ez a tény azért is érdekes, mert ő maga rövid ideig a brassói, majd hosszú éveken keresztül a komáromi polgári leányiskola igazgatónőjeként tevékenykedett. Álláspontját, oktatáspolitikai javaslatait számos folyóiratban és különálló kötetben publikálta: rendszeresen jelentett meg tanulmányokat a *Magyar Paedagógia*, a *Budapesti Hírlap*, a *Magyar Szalon*, a *Természettudományi Közlöny*, a *Nemzeti Nőnevelés* és a *Pesti Napló* hasábjain a lányok változó szerepeiről, a középfokú oktatásról, annak lehetséges javításáról, a külföldi modellekről, amelyek példaként szolgálhattak a magyar nevelésügy számára. Geőcze nem csupán a sajtó hasábjain tevékenykedett a nők helyzetének jobbításáért; társadalmi szerepvállalása is igen széles körű volt. A brassói és a komáromi polgári leányiskola vezetése mellett a Mária Dorotha Egyesület megalapításánál segédkezett 1885-ben, 1890 körül a *Nemzeti Nőnevelés* szerkesztőbizottsági tagja lett, 1895-ben pedig csatlakozott a Magyar Paedagógiai Társasághoz; később a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének és a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak is a tagja lett.¹²

Geőcze Sarolta szorosan összekapcsolta a nők szerepeit, feladatait és a korabeli nemzetépítési törekvéseket. A nők pozíciójáról szóló írásaiban az életben teljesen kiteljesedni tudó nőket kizárólag a korabeli kétszülős családmodellben értelmezte. E családban mind a két nemnek – természetes hivatásaikból adódóan – megkérdőjelezhetetlen társadalmi feladataik, szerepeik és tereik voltak. A nők valódi életüket Geőcze értelmezésében természetes hivatásaik – úgymint anya, feleség, gazdasszony és honleány – kiteljesítése során hozhatták létre. Ezekben az írásokban a családban a szellemi és erkölcsi kiteljesedést megélő nő feloldhatatlan ellentétéként konstruálódott meg az önálló, emancipált, dolgozni vagy

¹² Életéről lásd a legújabb munkát: Anna LOUTFI: Geőcze Sarolta. In: Francisca de HAAN–Krassimira DASKALOVA –Anna LOUTFI (szerk.): *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th centuries*. Central European University Press, Budapest–New York, 2006. 153–157.

tanulni vágyó nő: „A ki leveti a maga, istenadta nőiességét s a férfiakat utánozza nyírott hajban, öltözködésben, beszédben, modorban. A kinek lelkében nem csendül ez a szó: otthon, a mi otthonunk; a kinek a szíve nem ver sebesebben, ha édesanyát gögicselő kisededével lát játszani. Róla nem beszélek. Odavaló ő az anatómiai múzeumokba, a kétcsőrű veréb, a hatlábú borjú s egyéb csodák mellé. Vannak a természetnek eltévelyedései. [...] »Diplomát a leányoknak!« Mert őt leánnyal áldotta meg a sors, ő maga pedig szerény fizetésű hivatalnok. [...] »Hozomány nincs. Szegény ember el nem veszi őket. Preparandiába adjuk őket, anyjuk. « És azzal a bábuságnak, gyomlálásnak, mesemondásnak, csintalankodásnak vége. »Menjetek tanulni!« És elkezdik magukat ölni az egyesekért; mert jaja nekik, ha vagy egy tárgyból nem kitűnőt hoznak haza. Egy kicsit nehezükre is esik a sok tanulás. Testi fejlődésük is megcsínyli egy kicsit a sok ülést. [...] Hát még a lelkük! Az az elsorvasztott szegény kis gyermeki lélek, a kitől megvonták éltető harmatát: az örömet. Elfonnyad, összezsugorodik. Nem tud kinyílni. Apjuk mindezt nem látja. Előtte csak a diploma lebeg. [...] Talán lehetett volna belőlük is szeretni való, kedves fiatal lány; talán akadt volna valami egyszerű, derék ember, a ki őket elvegye és lett volna belőlük is boldog feleség, boldog anya. Nem lett. Nekik diplomát kellett szerezniük. Nekik keresniük kell. És aztán élnek örömtelen életet és veszik fel a fizetést pontosan, minden hónap elsején. Felér a nőnek a keresetképeség az élet apró örömeivel? S boldogabbá tudja tenni környezetét azzal, hogy keres?»¹³

Ugyanez a látszólag feloldhatatlan ellentét jelent meg Geőcze későbbi művében, ahol a vörös és fehér ruha harcaként ábrázolta a feminista túlzók emancipált nőképét és a konzervatívok, a nőies eszmény védőinek családjának élő nőalakját. Nemcsak a két szembenálló fél ellentétéről szól, de saját magát is pozicionálja konzervatívként, vagyis a családban kiteljesedő nő képében: „...a feministák harmadik érvére, hogy tudniillik az oltalomért cserébe a nő fölállozza önállóságát, emberi méltóságát s mint pusztá kitarzott fogyasztó, lealacsonyító függésbe jut és aljas, házi munkát végez a férfi helyett. [...] »A nő élete küzdelem a piszok ellen.« Hát én büszkén mondom, hogy igenis, az én életem nagy része küzdelem volt a piszok ellen s az is marad; és nagyon jól fog nekem esni, ha sikerül magam körül a tisztaságot megteremteni. Ez is sajátlagos női vonás: a tisztaságszeretet; az érzékenység a legparányibb piszok iránt is: nem tűrése annak. S én igazán nagy veszteségnek tarta-

¹³ GEŐCZE Sarolta: *Igaz történetek. Rajzok, képek*. Singer és Wolfner, Budapest, 1896. 177–178.

nám az emberiségre, de főleg magunkra, nőkre nézve, ha ezt a vonást sikerülne belőlünk kifeminizálni.”¹⁴

Geőcze ebben a művében már kifinomultabban jelölte meg, hogy mit jelent az emancipált nő: az „én diadalát”, valamint a politikai és gazdasági emancipációt vagy függetlenséget; a feminista törekvéseinek végcélját. A feminista követelések ellenpontjaként, vagyis a gazdaságilag és politikailag független nő ellentétéként a családban és a vallásban kiteljesedő nőt gondolta el; a magyar nemzet egyik alapkövét. A magyar nemzet fennmaradásához a család – s ebben a nők – biológiai és reprodukciós funkciói kulcsfontosságúak voltak.¹⁵ Itt már a magyar faj (nemzet) és a magyar nemzetépítés veszélyeztetésének és hátráltatásának gondolta azt, ha a nemzet „bástyáját” alkotó család legfőbb aktorai, a nők más terek felé kíváncskoznak. Ebben az írásában már elvetendőnek tekintett minden olyan törekvést, amely nem a nők kizárólagos természetes hivatásának a körét jelentette: „Boldogtalan az a nő, kit a családi élet melegétől megfosztanak, kinek lelkében azokat a gyöngéd, nemes vonásokat ki nem fejlesztik, miknek termőföldjük, éltető levegőjük a család melege. Az egyéni élet a nőt a családi életért – bizony mondom – sohasem kárpótolja. [...] A nőt a természet a családi életre rendelte. [...] Szerencsétlen tehát minden oly törekvés, mely őt e természetes életföladatától el akarja távolítani és vétkezik az a szülő s az a nevelő, ki a kis leányból a nőies vonásokat ki akarja irtani. [...] Az emberi egyén és társadalom fenntartásához [...] Kell egy oly tényező, mely azt önmegtagadásra bírja és ez a vallás. A család s a nemzet erkölcsi életét s ezzel fennmaradását szankciójával az védi. Az szentesíti az emberi családot és társadalmat fenntartó törvényeket. [...] Mindaz, a mi az emberi családot összetartó kapcsot lazítja, árt a fajnak is. Ebben rejlik veszedelme a szabad szerelemnek. A szabad egyesülés a házaseletet a törvényes vallási szankciótól megfosztva, megfosztja azt az állandóságtól is, mely a családi élet erkölcsi hatásának föltétele. Nemzeti hagyomány nélkül nincs nemzet. Családi hagyomány nélkül nincs család. [...] De a család táplálója a nemzeti érzésnek is. A közös otthonban – föltéve, hogy azt keleti Poroszországban vagy Elzászban német szellemben szervezik – a lengyel, a francia gyereket édesgetéssel elidegeníthetik fájától, nemzetétől: a családi kör azt az érzést kitéphetetlenül beléneveli. A lengyel anya a hazát szeretni az imádsággal egyszerre tanítja a fiát. S kérdés: vajon, ha a közös nevelést nálunk a török uralom idején a török, József császár

¹⁴ GEŐCZE Sarolta: *Modern feminizmus*. Budapest [hely és nyomda nélkül], 1908. 5.

¹⁵ Uo.

idejében a német valósította volna meg, ma hol lenne a magyar nemzet? A magyar nemzeti öntudatot ama szomorú időkben a magyar anyák ápolták és tartották fenn ama nagyon primitív családi otthonokban.”¹⁶

A polgári és felsőbb leányiskolák – rendeltetésükből adódóan – éppen olyan képzést biztosítottak a nők számára, amely a korabeli nemzetépítő törekvéseknek megfelelt; vagyis biológiai és kulturális reprodukciós funkcióikra készítette fel őket.

A női szerepek beteljesítésének és a magyar nemzet felépítésének eszközét Geöcze a herbarti¹⁷ szellemben meghatározott erkölcsi és vallásos nevelésben látta.¹⁸ A nők természetes szerepeiből következő erkölcsi nevelést a nemzetépítésben való hatékonyság szerint is értékelte. A kapcsolat nem véletlen, hiszen a nők számára a nemzetépítő diskurzusokban fontos reprodukciós feladatok konstruálódtak; és „természetüknél” fogva ők voltak a „nemzeti nagyság alapja”: „a nemzeti nagyság alapja a női erény, az anyák erénye, akik hű fiakat nevelnek a hazának, a hitvesek erénye, akik hűséges osztályosai tudnak lenni férjük sorsának, s akik meg tudják érteni férjük törekvéseit”.¹⁹

Geöcze a magyar nők pozícióját a nemzetben a többi nemzet nőivel szemben határozza meg. Úgy vélte: a magyar nők kiteljesedésüket természetes hivatásuknak és a nemzeti szellemnek megfelelően jobban érték a múltban is és a korabeli Magyarországon is, mint a többi nemzet női. Vagyis a „mi különb” nőink az „ő” nőkkel szemben fogalmazódtak meg: „Van a magyar nők jellemében még egy vonás, amely őket más nemzetek asszonyai fölé emeli s amely lényeges tényezője a magyar faj államalkotó és beolvasztó erejének: az eleven érzék s a komoly érdeklődés a nemzeti feladatok iránt s az ebből fakadó nemesebb kötelesség-érzet. A magyar asszony a saját parányi érdekkörébe sohasem tudott úgy elmerülni, hogy érzékét a nemzet nagy érdekei iránt elvesztette volna; a magyar nő mindig élettársa tudott lenni férjének, hűséges segítőtje a nemzeti munkában; a saját kicsinyes vágyait mindig alája tudta rendelni egy nemes, nagy kötelességnek; nem tud rá példát a történelem, hogy a magyar asszony férjét, hogy magyar anyja fiát a honfiúi kötelesség teljesítésétől visszatartotta volna; arra azonban van példa, hogy ha

¹⁶ Uo. 6–9.

¹⁷ Herbart a 19. század első felében dolgozta ki elméletét. A nevelés céljának az erkölcsös magatartás kialakítását gondolta, mert ezáltal válhat a diák teljes emberré. Lásd PUKÁNSZKY Béla–NÉMETH András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

¹⁸ GEÖCZE Sarolta: Az erkölcsi nevelés, mint magyar nemzeti probléma. *Magyar Paedagogia*, 1910. 19–34.

¹⁹ GEÖCZE Sarolta: A magyar nő és az ezer év. In: *A komáromi m. kir. állami polgári leányiskola IV. értesítője az 1895/96. iskolai évről*. Komárom, 1896. 5.

a férj vagy a fiú kidőlt, a hitves és az anya állott helyébe, sokszor a munkát, ha kellett, a küzdelmet is folytatni. [...] Férfihőse minden nemzetnek volt; de a nő állhatatosságnak ily felséges példáját nem mutatja egy nemzet története sem.”²⁰

Geöcze Sarolta már az 1890-es évek elején hangsúlyozta, hogy a lányok középfokú oktatása „magyar szempontból nagy fontosságú ügy”, mert „helyes megoldása ma még kiszámíthatatlan hatással lehet a nemzet fejlődésére”.²¹ Elképzelésében a lányok középfokú oktatásának célja az volt, hogy erkölcsi erőt adjon a lányoknak, ami hozzásegíti őket ahhoz, hogy a fentebb már értelmezett természetes hivatásaikat megfelelően lássák el. Korai írásában a nemek természetes szerepeiről folytatott diskurzust használta ki, amikor is azt hangsúlyozta, hogy a nagyon fontos és voltaképpen elsődleges a magyar nőknek a háztartásban betöltött szerepe, de ez nem akadályozza meg őket abban, hogy a családi szférán kívül is ellássák feladataikat, ha esetleg arra szükség van.²² A családi szférában lokalizálta a magyar „úrinőket”, amikor azt állította, hogy egy nőnek elsődleges feladata az, hogy képes legyen megteremteni saját tűzhelyét. Túl is lépett ugyanakkor a korabeli természetes hivatáson alapuló érvelésen azzal, hogy azt hangsúlyozta: a nők is fenn tudják tartani magukat. Így kérdésfeltevéseivel újabb szerepköröket és tereket konstruált a nők számára: „...a művelt lelkű, művelt elméjű nő szűkös viszonyok között is fenn tudja tartani családját, sőt, mi több, meg tudja teremteni a boldogságot is, magának és egész környezetének. Sőt lám, a tönkrement családokat figyelve, azt látja az ember, hogy a ki őket ismét fölemeli, munkájával újra megneemesíti, az többnyire nő, a családnak legműveltebb nőtagja, a ki esze, szíve erejével megbirkózik a társadalom előítéletével, és dicséretére legyen mondva a társadalomnak, többnyire le is győzi. De ha ily hősie elhatározásra nincs is mindig szükség, ha ily válságos helyzet nem áll is be minden család életében: mégis jobb annak a családnak, a melynek női műveltek, igazán műveltek. Az ily nők áldásos befolyását megérzi nemcsak a közvetlen környezetük, Istenáldás az mindenkire, a ki velük csak valaha érintkezik. [...] És visszatérve a magyar faj szempontjára: más nemzetek női még megengedhetnék maguknak a műveletlenség luxusát; de a mi maroknyi nemzetünknek arra kell törekedni, hogy minden nő, minden magyar úrinő igazán művelt legyen; hogy mindegyik képes legyen szilárdan megépíteni a maga tűzhelyét,

²⁰ Uo. 6–7.

²¹ GEÖCZE Sarolta: A leányok középfokú oktatásáról. *Magyar Paedagogia*, 1892. 218–219.

²² Uo. 213–221.

hogy képes legyen vonzó, éltető középpontja lenni egész környezetének és hogy, esetleg előzvegyedvén vagy másképpen magára maradván, képes legyen elárvult családját a pusztulástól megóvni és fenntartani.”²³

Érdekes kettősség figyelhető itt meg az emancipált, önálló, dolgozni és tanulni vágyó nő alakjához való viszonyulásban, köszönhetően saját szubjektumpozíciójának is. Geőcze meglátásában az erkölcsi kiteljesedés ideális megvalósulása az, hogyha a nők kizárólag családjuknak és családjukban és így indirekt módon nemzetüknek tevékenykedhetnek. Ugyanakkor a korabeli gazdasági viszonyok és a nők fokozatos öntudatra ébredése új feltételeket hoztak a családi élet számára is, s így újraértelmeződött a nők szerepe. A megváltozott körülményekre reflektálva gondolta újra Geőcze a nők és a családok erkölcsi „nemesbülésének” módját, ami nem zárta ki azt, hogy a nők is tanuljanak vagy munkát vállalhassanak. Önmaga is tanítónőként és igazgatónőként működve a lányok korabeli neveléséről szóló írásaiban reflektált a nők pozícióit érintő megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekre, míg a kizárólag a női szerepeket bemutató írásaiban a nőket egy adott pozícióban, természetes szerepeiknek megfelelően értelmezte. A keresztény szellemenben elképzelt (középfokú) nőnevelés kapcsán például a művelődési jogok követelése nemcsak a nők természetes szerepeinek kiteljesülését jelentette Geőcze érvelésében, hanem a munkára való felkészítést is: „A haladásnak makacsul útját állta a maradiság, a tömegek csökönysége. [...] A Nórák kezdenek ébredezni mindenfelé; sőt a másik oldalon, férfi részen, a legcsökönysőbbek is érzik, hogy a modern élet bonyolult viszonyai közé állított nőt erkölcsi öntudat nélkül való gyermeknek meghagyni legalábbis veszedelmes. Ezt érzik ma már a francziák is, hol a nőt – az udvariasság örve alatt – sokáig erkölcsi kiskorúságban hagyták. [...] a köztársasági kormány által kidolgozott s ma már minden francia iskolában érvényesülő új nőnevelési rendszer ép abban csúcsonyosodik ki, hogy a nőt erkölcsi öntudatra nevelje s így az erkölcsi kiskorúság alól felszabadítsa. [...] ez intézménytől a francia társadalom átalakítását, erkölcsi megújulását várják. A francia nők ma már tényleg kezdenek komolyan dolgozni. Az önállóságra utaltak közül csak nagyon kevesen találnak munkát és tisztességes megélhetést a kereskedelem és ipar körében; de nagyon sok a családanya is, a ki ily módon segít férjének családjá fenntartásában.”²⁴

²³ Uo. 215–216.

²⁴ GEŐCZE Sarolta: A nő a modern társadalomban. Különlényomat a *Nemzeti Nőnevelés* 1899. évi II. és III. füzetéből. Franklin-társ. Könyvny. 6–7.

A megfelelő nőnevelést, vagyis a művelődési szabadságot mint a nők felszabadításának csúcsát leginkább a felsőbb leányiskolában vagy a polgári leányiskola intézményében gondolta megvalósíthatónak. „Mi célja van a leányok nevelésének? Mi más célja lehetne, mint képessé tenni őket arra, hogy boldogulni tudjanak az életben és boldogságot tudjanak teremteni családi körükben. Ehhez műveltség is kell. Régente nem kellett. A hajdani egyszerű életviszonyok közt, a régi jó világban a nő eleget tett hivatásának, ha tudott szőni, fonni, mosni, varrni, főzni. – Így tudjuk legalább. Igazán nem volt többre szüksége? A történelem mást mutat. Ott vannak a Lorántffy Zsuzsannák, a Károlyi Zsuzsannák, a Szilágyi Erzsébetek, a Zrínyi Ilonák s más kiváló magyar asszonyok, akik minden nőies erénnyel ékeskedtek, de azért képesek voltak férjük távollétében várakat védeni, élelmezni, fegyverszállítókkal szerezni, nagy kiterjedésű jószágokat kormányozni, építkezéseket vezetni, gyermekeik neveltetésére felügyelni, iskolákat állítani, tudós férfiakkal értekezni. Ezek a kiváló nők mind hűséges osztályosai tudtak lenni férjük munkájának. – Kisebb arányokban ugyanezt tették a kisebb emberek nejei is.”²⁵

Elképzelésében a heterogén közép- és felsőbb osztályokat – mint a „vidéki gentry, a városi polgárság, a zsidóság, a katonaság és az arisztokrácia” – csak egységes középfokú leányneveléssel, „az egyenlő műveltség kapcsával” lehetett volna „egybe forrasztani” és a „nemzetbe beleolvasztani”. Polgári leányiskolai igazgatóként 1892-ben megjelent írásában a „praktikusabb” polgári leányiskolákkal szemben egyértelműen az „ideálisabb” felsőbb leányiskolák mellett érvelt, mert „a kettő közül teljesebb, magasabb fokú műveltséget csak az utóbbi ad. [...] A külföldről betódult nevelőnők, a német szellemű zárdák, az üzleti spekulációra alapított magán-nevelőintézetek, a tudósságot negélyező felsőbb leányiskolák, a praktikus étellel kaczérkodó polgári leányiskolák – mindezek nem alkalmasak arra, hogy a nemzet szétszórt művelt elemeit tömörítsék, hogy a nemzet intelligenciáját közös színvonalra emeljék, hogy a művelt elemek egybeforrasztását eszközöljék. A jelenleg fennálló középfokú nőnevelő intézetek közül csak kettő vehető számba: a polgári és a felsőbb leányiskola. Én kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az utóbbinak adom az elsőséget. A polgári leányiskolát tökéletlennek tartom; mert a gyakorlatiasság örve alatt növendékeit nem részesíti teljes kiképzés-

²⁵ GEÖCZE Sarolta: A 10–16 éves leányok neveléséről. In: *A komáromi m. kir. állami polgári leányiskola II. értesítője az 1893/94. iskolai évről*. Komárom, 1894. 3.

ben; mert ép abban a korban bocsátja el őket, a mikor elérkeznek az ideje annak, hogy bennük a par excellence nőies vonások a neveléstani, lélektani ismeretek közlése által kifejlődjenek s így előkészüljenek női hivatásukra s az életre. Éppen abban a kritikus korban bocsátja el növendékeit, 14 éves korukban, mikor a fiatal lány lelki életében a legnagyobb, a legrohamosabb változás megy végbe; ép abban a kényes időben marad a fiatal lány vezető nélkül, mikor már észre veszi, hogy szüleinél műveltebb, de még nem elég művelt arra, hogy büszke tudna lenni tanulatlan szüleiére; még nem elég művelt arra, hogy a külsőségeken fölülemelkedve, át tudná hidalni azt az űrt, mely közötté és szülei között támadt, a kiknek még csak a fogyatkozásaikat képes felismerni. [...] Ezért tartom a hat osztályú felsőbb leányiskolát az egyetlen megfelelő leány-középiskolának.”²⁶

Geöcze – hivatkozva a magyarországi helyzetre – középfokú leánynevelő intézet elnevezés helyett a „felső leányiskola” megnevezést részesítette előnyben, egyrészt elvetve az analógiát a fiúk és a lányok intézményei között, másrészt hivatkozva arra, hogy akkoriban még nem volt egyetemi oktatás a nők számára, így középfokú intézményekre sem volt szükség. Utalt arra is, hogy a polgári leányiskolákat és a felsőbb leányiskolákat elvégző növendékek általában nem folytatják tanulmányaikat, nyelv- vagy zenetanuláson kívül; kevés diák kerül tanítónőképzőbe tanulni, ezért fontos az, hogy ezek az intézmények „lezárt” műveltséget adjanak.²⁷ Ez a kíváncsi pontosan illeszkedett a polgári és felsőbb leányiskolák fentebb már bemutatott rendeltetéséhez és céljaihoz. Így mind a két iskolatípus megfelelt a korabeli nemzetépítő törekvéseknek, amelyek a nőket elsősorban mint a biológiai és kulturális reprodukció primer elemeit konstruálták meg.

Geöcze hét évvel később, amikor már nem iskolaigazgatóként dolgozott, nem fedezett fel lényeges különbséget a polgári és a felsőbb leányiskola intézménye között. Elismerte ugyan a külső különbséget, de mivel a tanterv ugyanaz volt a két iskolatípusban (a francia nyelv oktatását kivéve), a különbségtételt az egységes leányiskola szempontjából nem gondolta relevánsnak. „Oly értelemben vett különbségről, minőt újabban hangoztatni szeretnek – hogy tudniillik a polgári iskola a gyakorlati életre, kenyérkeresetre, nevezetesen iparra és kereskedelemre nevel, míg a felsőbb leányiskola túlnyomóan »irodalmi« műveltséget ad –

²⁶ GEÖCZE Sarolta: A leányok középfokú oktatásáról. *Magyar Paedagogia*, 1892. 216–219.

²⁷ Uo. 213–221. Ugyanez a gondolat jelenik meg egy másik írásában: Polgári és felsőbb leányiskola. *Magyar Paedagogia*, 1899. 208–222.

nálunk Magyarországon, a mi sajátlagos nemzetiségi és társadalmi viszonyaink között, nem lehet szó.”²⁸

Ugyanebben az írásában a két iskolatípus közül a nemzetépítés szempontjából a polgári iskolák működését gondolta a „leggyümölcsözőbbnek”, mert „ez magyarosította át a vegyes ajkú városok német lakosságát”, „ez emelte a vidéki városok értelmi és sokszor erkölcsi színvonalát is”, és „ez hozta a különböző társadalmi elemeket némileg közelebb”.²⁹ Mindezen célok eléréséhez azonban az első években a polgári leányiskolák nem kaptak rendeltetésüknek megfelelő pozíciót a nemzetépítésben; főként a határok mentén vagy nemzetiségi területeken állították fel őket, ahol a tanulók száma kevés volt, és az alsóbb osztályokban a tanulást megnehezítették a nyelvvél kapcsolatos hiányosságok. Ez a gyakorlat azt is jelentette, hogy a magyar városok „parlagon maradtak”: a középosztály leányainak vagy kolostori, vagy kezdetleges társulati nevelés jutott. Erre a gyakorlatra reflektált Geöcze már a komáromi polgári leányiskola igazgatójaként az első években is.³⁰ Az iskola megalapításával a középosztály igényét igyekeztek kielégíteni: „Legyen szabad rámutatni azon körülményekre és tényezőkre, melyek ezen iskola létrejöttét szükségessé tették, illetőleg annak létrehozásában közreműködtek. E végett szükséges lesz mindenek előtt a múltba vetnünk egy pillantást, mert ezen újon létrejött intézet fontosságát csakis a korabeli nőnevelési viszonyok világítják meg teljesen. Ezen viszonyok valóban nem voltak kedvezők. Az 1868. évi népoktatási törvény a nőnevelés mezejét, mint az országban a legtöbb helyt, úgy itt is, csaknem teljesen parlagon találta; s minthogy az akkori politikai irányzatnál fogva a közoktatási kormány egész gondját a nemzetiség lakta vidékek vették igénybe, az lévén a kormány törekvése, hogy a határszéli városok sziklás talajába magyar kulturális intézményeket ültessen és ott azokat ápolja, erősítse; természetes, hogy a nemzetiségi áramlatok által nem fenyegetett, tősgyökeres magyar vidékekre csak később került sor; így történt, hogy, jöllehet, az 1868-iki törvény az 5000-en felüli lakosságú városokban a polgári iskolák felállítását elrendelte, Komárom városában a nőnevelési intézetek azon túl is, évek során, a községi és a r. kath. elemi iskolákra

²⁸ Uo. 210.

²⁹ Uo. 212.

³⁰ Geöcze Sarolta az 1892/93-as tanévtől a komáromi polgári leányiskola igazgatója volt az 1896/97-es tanévig. Ezt követően a 7559/97-es rendelet értelmében külföldön teendő tanulmányútra egy év szabadságot kapott. Egyéves szabadsága alatt Franciaországba, Svájcba és Angliába utazott, ahol tanulmányozta a pedagógiai módszereket a különböző vallási intézetekben. Minderről lásd *A komáromi m. kir. állami polgári leányiskola V. értesítője az 1896/97 iskolai évről*. Komárom, 1897; Anna LOUTFI: i. m. 153–157.

szorítkoztak: sőt magasabb fokú leánynevelő intézet az egész megye területén nem volt.”³¹

Ugyanakkor a különböző országok nőnevelés terén megvalósult gyakorlatát is bemutató írásában lelkesen szólt nemcsak a „minden modern eszmének e bátor és derék előharczosáról”, a Nőképző Egyesület kezdeményezéséről, az első leánygimnáziumról, de a nők egyetemi tanulmányairól is: „A tudomány azonban, úgy látszik bennük a nőknek nem ártott, mert szinte kivétel nélkül boldog feleségek és jó családanyák; egyiknek másíknak férje is orvos, vagy más hivatást folytat; de tény az, hogy magával szellemileg egyenrangú nejét mindegyik jobban megbecsüli, mint az a francia házastársak között eddigelé általánosan tapasztalható volt; s az ily nők többnyire nemesítőleg hatnak férjeik erkölcsére és egész környezetükre. Legnagyobb tért hódítottak azonban Franciaország művelt női a nevelés terén.”³²

Sőt, nem csak üdvözölte a nők felsőbb fokú oktatását, de külföldi tapasztalatai őt magát is reflexióra, korábbi nézeteinek újragondolására késztették akkor, amikor Magyarországon a nők már négy éve járhattak az egyetemek meghatározott karaira, és három éve működött a fentebb már említett első leánygimnázium: „Megvallom, ezelőtt én is attól féltem, hogy a nagyobb fokú műveltség s a nyilvános életpályák megnyitása a nőt igazi nőies tulajdonságaiból ki fogja vetköztetni, a családi élettől el fogja idegeníteni. A tapasztalat ép az ellenkezőjéről győzött meg. Okos, jobb és nőiesebb nő válik az olyanból, ki erejét a komoly tanuláson megpróbálta, ki erkölcsi felelősségének tudatára ébredt, sőt ki az élet nehéz munkájában is próbált a férfival osztozni. Talán okosabb anyák fognak válni abból a nemzedékből s talán derekabb fiakat fog tudni nevelni (ezt az általános panamizmus mai fokán nem hangsúlyozhatom eléggé), mely erkölcsi kiskorúság helyett az erkölcsi felelősségérzetben fog felnőni s a férjhezmenetelben – arra utalva nem lévén – nem pusztán jövője biztosításának a legkényelmesebb módját, hanem egy nemesebb, szentebb kötelesség elvállalását fogja látni. És majd megérjük azt is, hogy a férj »az asszonyt« nem csak úgy fogja tekinteni, mint háztartása rendben tartóját, a ki otthon az ebédeket rendezi, a vendégeket fogadja, kinek költséges, sokszor oktan szeszélyeit teljesíteni kell; de kit üres bókokkal elégitenek ki, ki előtt komoly dolgot nem hoznak szóba: hanem élettársának, nemes, komoly törekvései osztályosának; az élet kísértései közben – a modern élet sok ily csábítást tartogat viczinálisok, bankigazgatóságok és

³¹ A komáromi m. kir. állami polgári leányiskola V. értesítője az 1892/93 iskolai évről. Komárom, 1893. 3–4.

³² GEÖCZE Sarolta: A nő a modern társadalomban. I. m. 7.

képviselői mandátumok s Monte Carlóba szóló vasúti jegyek alakjában – sugalmazó szellemének, háza és becsülete hű őrének fogja tekinteni, ki őt esztelenségével nem lefelé, a lejtőre húzza, hanem szilárd erkölcsi érzetével, ha kell, föl is emeli. Ily értelemben szívem mélyéből üdvözlöm a nő fölszabadítását s minden intézkedést, mely azt elősegíti.”³³

*

Geőcze Sarolta írásaiban nézeteinek folyamatos hullámmását figyelhetjük meg a nők szerepei és terei kapcsán. Értelmezésében a kizárólag a családjában kiteljesedő és így a nemzetépítésben természetes hivatásának megfelelő szerepet ellátó nő testesítette meg azt az idilli pozíciót, amelyre minden nőnek törekednie kellett volna. Ez szoros kapcsolatban állt a korabeli magyar nemzetépítő törekvésekkel, amelyek a nők biológiai és kulturális reprodukciós funkcióira helyezték a hangsúlyt az oktatásban és a nevelésben is; ennek megvalósulását leginkább a polgári és a felsőbb leányiskolai képzés jelentette. A gazdaságilag és politikailag független, vagyis az emancipált és önálló nő alakját a kezdetektől elvetette; korai értelmezéseiben ez a családban kiteljesedő nő ellentéte volt, később ez a feminista én-központú, a családokat és így a magyar fajt is veszélyeztető nő képeként fogalmazódott meg. A középfokú leánynevelést elemző írásaiban ugyanakkor megjelent saját maga, vagyis a nem a családban kiteljesedő nő is. A dolgozó és tanuló nők esetenként nem a családi szférát a hivatásának tekintő nő ellentétéként, hanem reális társadalmi szükségletként és a nők művelődési jogaként értelmeződtek.

Geőcze a nők és férfiak művelődési egyenrangúságát hangsúlyozta. Nőnevelésen – adódóan a korabeli nemzetkonstrukcióból – elsősorban a közép- és a felsőbb osztályok leányainak középfokú nevelését értette, s ilyen módon tudatosan is részt vállalt a korabeli nemzetépítési törekvésekben. Nőnevelési törekvéseit a magyar nemzet általa elgondolt érdekei irányították. A polgári és a felsőbb leányiskolák – amelyeket hangsúlyos nevelési szintérnek tartott – ugyanis épp a nemzetépítő törekvéseknek megfelelő oktatást biztosítottak, vagyis a nőket úgymond természetes hivatásaiknak minél tökéletesebb ellátására készítették fel; ilyen módon a magyar nemzet felépítésében a biológiai és kulturális reprodukciós funkcióik kiteljesedését segítették elő.

Ez a több szempontot is ötvöző látásmód – beleértve a magyar nemzetépítés érdekeit, a korabeli társadalmi és gazdasági változásokra és a

³³ Uo. 12–13.

saját pozíciójára való reflexiót, és a nők fokozatos öntudatra ébredését – figyelhető meg írásaiban. Ezekben az idealizált, a nemzetépítésben és a családi szférában kiteljesedő nő örök képét rajzolta meg, aki ugyanakkor a változásra reagáló és fokozatosan öntudatra ébredő nő. Ahogy fogalmazott: „örökké változó, és mégis ugyanaz”.